

PRZEWODNIKI PO KRAKOWIE I JEGO OKOLICACH

(Od najstarszych do 1945 r.)

CHARAKTERYSTYKA, BIBLIOGRAFIA

*„Gdy chcesz wiedzieć, co to chowa
Nasza przeszłość w swoim łonie
Jako stara sława płonie
To jedź bracie do Krakowa”* (—) W. Pol
(„Pieśni o ziemi naszej”)

Kraków — skarbnica pamiątek tysiącletnich dziejów narodu polskiego, ośrodek kultury, nauki i sztuki oraz ważne centrum przemysłowe kraju, przyciągało i przyciąga nadal turystów z całej Polski i z zagranicy. Zamek Królewski na Wawelu wraz z Katedrą, monumentalne budowle zabytkowe, kościoły, baszty, piękne pałace i kamienice mieszczańskie, architektura dawna i współczesna oto dokumenty narodowej przeszłości i teraźniejszości.

Najstarsza informacja o Krakowie — przekaz źródłowy uznawany za pierwszą pisaną metrykę miasta, pochodzi z r. 965. Wtedy to arabski kupiec Ibrahim ibn Jakub, który odbywał podróż przez kraje środkowej Europy w swej relacji dwukrotnie wspomina o Krakowie notując m.in., że: „*Odległość Pragi od Krakowa wynosi trzy tygodnie drogi*” i że „*do Pragi przybywają z miasta Krakowa Rusowie i Słowianie z towarami*”.

Od połowy XV w. przybywa do Krakowa coraz więcej cudzoziemców (kupcy, poselstwa królewskie, sława Wszehnicy), którzy pozostawili swe relacje o Krakowie m.in. Konrad Celtis który w liście podróżniczym tak pisał o swoim spotkaniu z Krakowem: „*Dotarłem do wzgórza, gdzie widnieją królewskie gmachy i gdzie wznosi się Kraków, pyszny swemi murami (...)* Wisły pewną nogą dotykając gdzie ziemia otwiera Sarmatom szerokie pola i gdzie wznosi się wysokimi gmachami Zamek Królewski”⁷.

Najdawniejszy widok Krakowa oglądamy na stronach „*Kroniki świata*” spisanej przez Hartmanna Schedla, która ukazała się w Norymberdze w oficynie Antoniego Kobergera w 1493 r. Jest hipoteza, że opis miasta dostarczył do tej „*Kroniki*” wspomniany wyżej Konrad Celtis.

Początki Krakowa, podobnie jak najdawniejsze dzieje Polski osnute są legendami. Prastare podania spisał w XIII w. Wincenty Kadłubek na kartach „*Kroniki Polskiej*”, a w 250 lat później Jan Długosz przekazał potomnym barwne opowieści o Kraku co zabił smoka i na smoczej górze wybudował gród i o Wandzie co nie chciała Niemca.

Na przestrzeni wieków w miarę uświadamiania sobie przez

ludzi świetnych wartości zabytków Krakowa, wraz ze wzrostem ruchu turystycznego zaczęto stopniowo wydawać przewodniki, których ilość wciąż wzrastała.

Najstarsze szczegółowe opisy miasta o charakterze przewodnikowym pochodzą z XVII w. Przeznaczone są dla pielgrzymów odwiedzających Kraków, w którym znajdowały się liczne obiekty sakralne z relikwiami świętych, gdzie nawiedzający te miejsca mogli otrzymać odpusty. Do takich miejsc należały m.in.: grób św. Floriana i św. Stanisława Szczepanowskiego w Kościele Katedralnym na Wawelu, grób św. Jacka u Dominikanów oraz błg. Salomei u Franciszkanów.

Gwałtowny wzrost wydawnictw tego typu zaznaczył się szczególnie w II połowie XIX w. Ukazały się wtedy przewodniki autorstwa: Ambrożego Grabowskiego, Józefa Mączynskiego, Józefa Łepkowskiego, Władysława Łuszczkiewicza, Józefa Rostańskiego i in. Od tego okresu aż do dzisiaj przewodniki po Krakowie należą do stałego działu tematycznego realizowanego przede wszystkim przez krakowskie wydawnictwa.

Muzeum Historyczne m. Krakowa posiada w swoich zbiorach bogatą kolekcję przewodników po Krakowie. Najstarszy zachowany egzemplarz pochodzi z 1745 r. nosi on tytuł: „*Stolecznego Miasta Krakowa Kościoły y Kleynoty*”. Szczególnie bogato reprezentowane są w zbiorach przewodniki XIX i XX-wieczne. Celem niniejszego opracowania jest popularyzacja posiadanego zbioru oraz próba zebrania i zestawienia rozproszonych po bibliografiach przewodników. Pierwszy przewodnik po naszym mieście który ukazał się w 1603 r. w typografii Jakuba Siebeneychera nosił tytuł: „*Przewodnik, abo Kościołów Krakowskich y rzeczy w nich widzenia godnych krótkie opisanie. Naprzód tych które są na Kazimierzu y na Stradomiu a nakoniec tych co są w Kleparzu y po przedmieściach krakowskich, przydany iest cathalog wszystkich królów polskich y biskupów krakowskich*” (I. 1)¹ jest on bardzo zwięzły, lakoniczny. Omówiono w nim 46 kościołów z terenu Krakowa, Kazimierza, Kleparza oraz Zwierzyńca. Opisy tu zamieszczone stały się podstawą do napisania drugiego z kolei przewodnika p.t. „*Stolecznego Miasta Krakowa*

KLEYNOTY

Stoiecznego Miasta

317

KRAKOWA.

ALBO

KOSCIOLY,

co w nich iest widzenia godnego

y znacznego,

PRZEZ

POTRA HIACYNTHA PRUSZCZA,

KROTKO OPISANE,

Porzownie zaś z pilnością przeżyżane, y do druku
zaddatamentem nowych Kościołowy Relikwii S.

PODANE

z pozwoleniem Zwierzchności Duchowney

Roku Páńskiego 1745.

1745

W KRAKOWIE

W DRUKARNI AKADEMICKIEJ.

Jan B. C.

fol. 1. Pruszcz Piotr Hyacint: Kleynoty Stoiecznego Miasta Krakowa... Kraków 1745 — Strona tytułowa jednego z najstarszych przewodników po Krakowie zachowanych w zbiorach MHmK

(fol. Józef Korzeniowski)

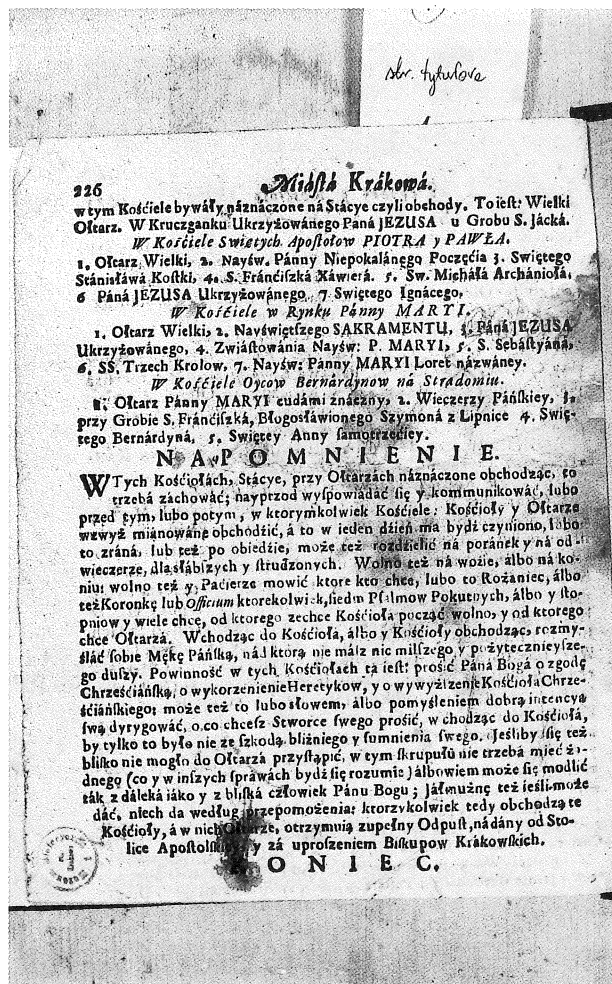
Kościół y Kleynoty, co w nich iest widzenia godnego i znacznego". (I. 2-3). (Wyd. z r. 1647 i r. 1650), który został wyłoczony w drukarni Franciszka Cezarego. Cezary też jest prawdopodobnie jego autorem chociaż ukazał się pod nazwiskiem Piotra Hyacyntha Pruszcza. Informacje w nim zamieszczone, dotyczą w większości kościołów, z budowli świeckich uwzględniono jedynie Uniwersytet i Pałac Biskupi. Opisując, autor wspomina krótko o historii budowli zwraca uwagę na wyposażenie kościołów (obrazy, rzeźby) natomiast nie uwzględnia architektury. Po stu latach, w 1745 r. ukazało się trzecie wydanie „Kleynotów” (103) Egzemplarz z 1745 r. znajduje się w zbiorach Muzeum Historycznego m. Krakowa (MHmK). Wydanie to w stosunku do poprzednich jest poszerzone o opisy następujących kościołów: Benedyktynów w Tyńcu, Kamedułów na Bielanych, Cystersów w Mogile i Benedyktynów w Staniątkach. Myślą przewodnią tego jednego z najstarszych przewodników po Krakowie jest maksyma: „Nie baw się lecz oglądaj oczyma ostatek zadziwisz się, iak Świętych ma Kraków dostatek”. Wydany w formie tradycyjnej, oprawnej książki jest zdobiony drzeworytem oraz inicjałami i ozdobnikami. Całość podzielona na 4 części. Jest też dodatek „Stacye Siedmi Kościołów y ołtarze w nich

tablicami znaczone odpustami siedmi Kościołów Miasta Rzymskiego uprzywilejowane”.

Po trwającej blisko pięćdziesiąt lat przerwie dopiero w XIX w. zaczęto znowu interesować się coraz bardziej przewodnikami. Po 1815 roku Kraków był celem wędrowek krajoznawczych. Zabytki krakowskie stały się tematem wielu utworów pisanych prozą i wierszem (zamieszczanych na łamach takich pism jak: „Pszczółka Krakowska”, „Krakus”, „Muza Nadwiślańska”, „Kronika Krajowa i Zagraniczna”, „Goniec Krakowski”), a także malarskich, takich malarzy jak: Jan Niepomucen Głowacki, Wojciech Stattler, Józef Richter i inni. Wydawnictwem, które w tym czasie miało zwrócić uwagę całego kraju na krakowskie pamiątki narodowe, było wydane w latach 1822-1827 pod patronatem biskupa Jana Pawła Woronicza, ks. Sebastiana Sierakowskiego i Jerzego Samuela Bandtkiego dzieło p.t. Monumenta Regium Poloniae Cracoviensis (z. 1-5) — zawierające wykonane techniką litografii przez Fryderyka Dietricha — widoki grobów królewskich na Wawelu sporządzone w/g rysunków Michała Stachowicza i Jakuba Sokołowskiego. Wydawnictwo zawiera wierne wyobrażenia sarkofagów i trumien królów w Katedrze i jej podziemiach oraz pomniki książąt piastowskich z innych kościołów. Nadto posiada bardzo interesujący widok wnętrza katedry oraz scenę zwiedzania grobów królewskich przez Stani-

fol. 2. Pruszcz Piotr Hyacint: Kleynoty Stoiecznego Miasta Krakowa... Kraków 1745 — str. 226 — przewodnik adresowany dla pielgrzymów zawiera określenie warunków dla uzyskania odpustu

(fol. Józef Korzeniowski)

ślawa Augusta. Dzieło zostało wydane w Paryżu przez Zakład Litograficzny Lemeciera. Równoległe z tym wydawnictwem w 1821 roku ukazał się w Warszawie „Przewodnik dla podróżujących w Polsce i Rzeczypospolitej Krakowskiej” napisany przez Józefa Krasińskiego (71). Część dotycząca Krakowa traktuje o jego położeniu i o przedmieściach, oraz dalszych okolicach Krakowa, ponadto zawiera informacje o domach gościnnych (zajazdach), instytucjach użyteczności publicznej, rękodzielniach i teatrach. Charakterystyka zabytków w tym przewodniku jest jednak powierzchowna, lapidarna.

Przełomową datą w popularyzacji dziejów i kultury Krakowa był rok 1882. Jest to data pierwszego wydania przewodnika Ambrożego Grabowskiego (37) p.t. „Historyczny opis miasta Krakowa i jego okolic”, drukowanego w firmie Józefa Mateckiego, Wydawnictwo to w sposób bardzo nowoczesny, charakterystyczny dla tego typu publikacji, zapoznawało z historią miasta budząc świadomość narodową. Napisane przez znawcę i miłośnika Krakowa, który rozumiał potrzebę opracowania takiego przewodnika. Píše on w przedmowie „Polak przyjeżdżający do dawnego Królów siedliska, nieznajdując obrazu Krakowa na piśmie, jedynie z ust często mniej świadomych przewodników ciekawe dla siebie zbierać musi wiadomości”². Przewodnik zawiera opis dziejów: założenia i rozwoju Miasta Krakowa, kronikę m. Krakowa, statystykę

m. Krakowa z okragiem. Następnie „Opisanie” topograficzne m. Krakowa (położenie, Rynek, Sukiennice, ulice, przedmieścia), Akademia Krakowska (dzieje założenia, Biblioteka, gabinety, Ogród Botaniczny, Obserwatorium Astronomiczne). Zamieszcza też opis Pałacu Biskupiego autorstwa Jana Pawła Woronicza. Dalej charakteryzuje kościoły (w liczbie 38), [w tym św. Anny, św. Barbary, św. Katarzyny i Archiprezbiteralny Wniebowzięcia Panny Marii.] Opis kościołów jest bardzo dokładny zawiera datę wybudowania, nazwiska fundatorów szczegóły architektoniczne, wystrój wnętrza (obrazy, krużganki, nagrobki), podaje wykaz kościołów i kaplic które już nie istnieją. Píše także o okolicach Krakowa. W dziale XII zatytułowanym: „Rozmaitości” znajdziemy informacje o Mogile Krakusa, Wandy, Kościuszki i listach Anny Jagiellonki. Całość ilustruje 10 medallionów Michała Stachowicza przedstawiających ówczesnych Kraków. Jak bardzo był potrzebny świadczą następne wydania tego przewodnika poszerzone i uzupełnione w roku: 1830 (38), 1836 (39), 1844 (40), 1866 (41), 1900 (42), 1905 (43). Od drugiego wydania ukazywał się pod tytułem „Kraków i jego okolice”.

Na szczególne podkreślenie zasługuje wspomniana wyżej postać Jana Pawła Woronicza i jego duże zasługi w popularyzacji Krakowa i jego zabytków.

Jego odwołanie się do historii i tradycji miało spowodować do myślenia i pamięci o chwalebnej przeszłości, wielkości i potęgę dawnej Polski, miało pomóc rodakom przetrwać okres rozbiorów, okres zniknięcia Polski z mapy Europy.

Postacią, która miała duży udział w popularyzacji dziejów Krakowa i jego okolic była także w tym czasie Klementyna z Tańskich Hoffmanowa (1798–1845). W wydawanym przez siebie, w latach 1824–28, miesięczniku „Rozrywki dla dzieci” — gdzie do stałych działów należały: wspomnienia historyczne, biografie, historyczne opisy kraju z uwzględnieniem folkloru i zabytków — zrelacjonowała dokładnie swój dwutygodniowy pobyt w Krakowie w maju 1827 r. zwracając dużą uwagę na jego kulturę i historię.

Następnym w kolejności chronologicznej godnym odnotowania przewodnikiem po Krakowie była praca Józefa Małczyńskiego (82). *Pamiętka z Krakowa. Opis tego miasta i jego okolic*. Wyd. w 1845 r. Nakł. Druk. J. Czecha. Cz. 1–3 zawierają kolejno:

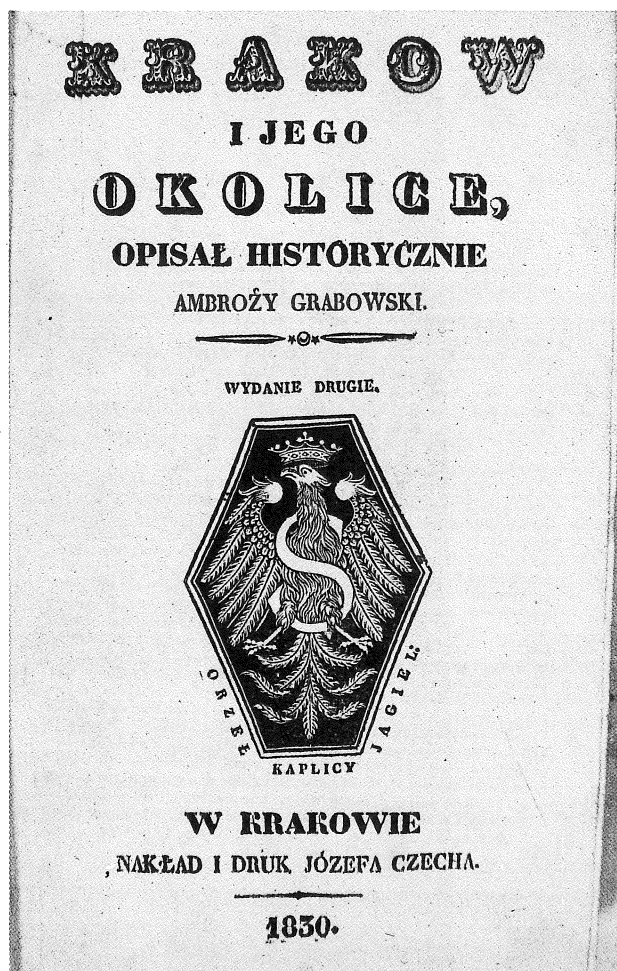
- 1) Przegląd dziejów m. Krakowa pod rządem polskim, wyciągi z geografii fizycznej i politycznej m. Krakowa (Rynek, ulice, przedmieścia, Podgórze, Kleparz)
- 2) Katedra — historia, szczegóły architektoniczne, wystrój wnętrza, kaplice, tablice nagrobkowe.
Kościoły parafialne: Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny, św. Krzyża, kościoły zgromadzeń zakonnych: św. Andrzeja, Klarysek, św. Bernarda.
- 3) Zamek Królewski, Sukiennice, Akademia Krakowska, Szpital św. Łazarza, Planty.

W 1846 r. przewodnik ten ukazał się w języku franc. pod tytułem „Cracovie et ses environs. Description historique, géographique et pittoresque de cette ville et Cracovie” (80) J. Czech, 1846.

Ważną pozycją w bibliografii Krakowa — posiadającą dużą wartość historyczną — ma wydane w 1852 r. dzieło Ambrożego Grabowskiego (44) p.t. „Starożytnicze wiadomości o Krakowie — zbiór pism i pamiętników tyczących się opisowej i dziejowej przeszłości oraz zwyczajów dawnej stolicy kraju z dodatkiem różnych szczegółów Polaków zając mogących z dawnych rękopiśmiennych źródeł zebrał autor”. Nie jest to typowy przewodnik ale ze względu na zawartość treściową oraz sposób przekazania informacji mógł spełniać rolę przewodnika historycznego.

fot. 3. Grabowski Ambroży: *Kraków i jego okolice*. Opisał historycznie. Wyd. 2 Kraków 1830. — karta tytułowa

(fot. Józef Korzeniowski)

W latach 50-tych XIX w., a konkretnie w roku 1854 wydano jeszcze jedną znaczącą pozycję z grupy przewodników „*Kraków dawny i teraźniejszy z przeglądem jego okolic*” autorstwa Józefa Mączyńskiego (81). Na wstępie znajdujemy informacje dotyczące dziejów miasta (od czasów najdawniejszych aż do wcielenia go do Monarchii Austriackiej) oraz informacje o ludności, ilości domów, herbie miasta, murach, fosach. Zawartość jest zestawiona tematycznie. Hasło „bramy” uwzględnia 11 niegdyś istniejących w układzie alfabetycznym. Elementami opisu bram są: data powstania, przez kogo została wystawiona, w jakim stylu. Dalej opisywane są place i ulice Krakowa (autor uwzględniając dawne nazwy ulic próbuje uzasadniać ich współczesne nazewnictwo), przedmieścia Krakowa ich ulice, kościoły Krakowa i jego przedmieść (elementami opisu jest data wybudowania, przebudowy, opis otoczenia i.t.d.), kościoły przerobione lub zburzone, zakłady i zbiory naukowe, publiczne (Uniwersytet Jagielloński), zakłady dobroczynne (jak m.in. Arcybractwo Miłosierdzia), szpitale, zbiory prywatne, budowle znaczniejsze w Krakowie (bożnice, Ogórd Towarzystwa Strzeleckiego) oraz przegląd okolic Krakowa. Przewodnik ten zawiera dużo rycin przedstawiających widoki ówczesnego Krakowa.

Wart odnotowania jest wydany nakł. J. Wildta w 1861 r. „*Przewodnik po Krakowie i jego okolicach z dodaniem instrukcji dla jadących do Szczawnicy, Krynicy, Swoszowic i Wieliczki*” (109) chociaż informacje tutaj zamieszczone są bardzo krótkie i lapidarne, to jednak dają podstawowe wiadomości o Krakowie jego kulturze, historii i współczesności.

Bardzo ważną pozycją bibliograficzną jest wydany nakładem J. Czecha w 1862 r. „*Opis Krakowa i jego okolic*” (95). Zawartość przewodnika jest następująca: na wstępie krótka historia Krakowa, potem w kolejności wykaz kościołów: z opisem uwzględniającym informacje o fundatorach kościoła, datach budowy a także informacje o nagrobkach. Jest też rozdział poświęcony zakładom naukowym (Akademii Krakowskiej), Kolegium Jezuickiemu, Liceum św. Anny, zakładom dobroczynnym (Arcybractwu Miłosierdzia, Szpitalowi Bonifratów, Szpitalowi św. Ducha), zbiorom prywatnym (Bibliotece i Archiwum Potockich, zbiorowi ornitologicznemu Kazimierza Wodzickiego, Bibliotece Józefa Szembeka) Omówiono tu także znakomite budowle (Wawel, Sukiennice, Pałac Krzysztofory, Pałac Spiski) oraz okolice Krakowa. Ciekawy jest rozdział mówiący o tradycyjnych obchodach krakowskich (Rękawce, Koniku Zwierzynieckim, Emausie).

Dla turysty zainteresowanego nie tylko miastem lecz także jego malowniczymi okolicami był przeznaczony przewodnik napisany przez Józefa Łepkowskiego (77) wydany w Warszawie w 1863 r. p.t. „*Przegląd zabytków przeszłości z okolic Krakowa*” (Okręg dawnej Rzeczypospolitej Krakowskiej i obwód wadowicki). Książka zawiera opis 150 miejscowości. W opisie uwzględniono kościoły, parafie, nazwiska fundatorów, a także różne, czasem bardzo ciekawe — podania o miejscowościach.

Nowocześniejszą formę uzyskał przewodnik pióra Władysława Łuszczkiewicza (78) który we wstępie stwierdza: „*Widomo jak wielką przysługę oddają podróżnym tak zwane «Przewodniki», jeżeli mieszcząc prawdę i nie wykazując cierpliwości czytelnika, pouczają o warunkach podróży i pobytu w mieście, wykazują i objaśniają jego osobliwości. Z książeczką taką w ręku nie czuje się obcym turysta w nieznaną mu dotąd stolicę (...)* Takiego przewodnika brakło dotąd miastu naszemu, posiada wprowadzić Kraków oddawna uczone i poetyczne opisy ma znakomite monografie zabytków i pomników, monumentalne specjalnego badania owoce, nie zastąpią one jednak książki podręcznej przeznaczonej na wygody podróżnego bo im zbywa na stosownej

do tego formie lub odstraszać wysoką ceną (...) Wydawca podjął to przedsięwzięcie przewodnika który ma oprowadzić czytelnika systematycznie po mieście i jego zabytkach”³.

Ilustrowany przewodnik po Krakowie i jego okolicach z dodaniem wszelkich wiadomości i objaśnień potrzebnych dla podróżnych oraz opisy wszystkich znaczniejszych zdrojowisk w Galicji ozdobny 30 rycinami oraz planem miasta Krakowa, Władysława Łuszczkiewicza wydany został w 1875 r. w Krakowie nakładem księgarza i wydawcy Aleksandra Nowoleckiego. Ten przewodnik prezentuje charakter „praktyczny” czy inaczej mówiąc typ przewodnika-informatora, który obok informacji dotyczących historycznego opisu Krakowa i przedmieść zamieszcza adresy, telefony osób prywatnych (malarzy, rzeźbiarzy, akuserek, prawników, budowniczych) i instytucji (aptek, pensjonatów, jubilerów, kuśnierzy, składów herbaty... itd).

W 1891 r. Komitet Zjazdu Lekarzy i Przyrodników wydał opracowany pod redakcją przewodniczącego komitetu Józefa Rostańskiego; *Przewodnik po Krakowie i okolicy* (113) — tę pozycję spośród podobnych wyróżnia różnorodność zawartych w niej informacji. Znajdziemy tutaj wskazówki dla przyjeżdżających zwiedzać Kraków, informacje o warunkach zwiedzania, spis alfabetyczny ulic i placów Krakowa, skorowidz adresów oraz wskazówki co do czasu zwiedzania zabytków. Jest też zarys dziejów Krakowa i omówienie architektury. Właściwy rozdział czyli przewodnik po mieście, oprowadza po kościołach (uwzględniając historię, wymienając nazwiska fundatorów i najcenniejsze zabytki), synagogach, teatrach, Plantach, Wawelu, Rynku Głównym, przedstawia historię i strukturę Akademii Umiejętności, Uniwersytetu Jagiellońskiego, pisze o obchodach i zwyczajach ludowych. Równoległe z tymi informacjami przewodnik zawiera propozycje tras wycieczkowych po okolicach Krakowa. Zamieszczony jest także alfabetyczny index miejscowości. Przewodnik posiada również dodatek: Widok Mateusza Meriana z 1619 r. (Widok ten wydał w 1626 r. Claesz de Jonghe), wykonany przez Zakład Litograficzny M. Salba w Krakowie. Niektóre kościoły, bramy, pałace — oznaczono cyframi. U góry herby miasta Kleparza, miasta Krakowa, królowej Bony Sforza, króla Zygmunta III, W.X. Litewskiego, miasta Kazimierza. Ryciny zostały wykonane przez znany zakład Angerera przezwane z oryginalnych fotografii Zakładu Kriegerów. „*Zestawiliśmy ten przewodnik z niemałym trudem, który byłby w zupełności wynagrodzony, gdyby obywatelstwo krakowskie po jego przeczytaniu doszło do przekonania: że Kraków stoi starożytnością zabytków, które to zabytki przy restauracji budynków należy koniecznie zabezpieczyć. Tym tylko sposobem nie straci Kraków tej cechy, która jedynie może coraz liczniej ściągać swoich a nawet cudzoziemców*”⁴. W tych słowach zaczerpniętych ze wstępu do przewodnika Józef Rostański zwraca uwagę na konieczność rewaloryzacji zabytków Krakowa.

Problem ten budził także troskę powstałego w 1897 r. Towarzystwa Miłośników Historii i Zabytków Krakowa, które sprawę konserwacji zabytków (Towarzystwo miało w tym zakresie współpracować z instytucjami miejskimi) — obok zadania szeroko zakreślonej popularyzacji dziejów Krakowa — postawiło sobie za główny cel działania. — Realizując te zadania Towarzystwo wydawało m.in. przewodniki.

Dbając o propagandę zagraniczną miasta postarało się Towarzystwo o wydanie monografii o Krakowie w jęz. niemieckim, francuskim, angielskim.

- 1) w niemieckim pióra: Lepszego Leonarda, *Krakau, Berühmte Kunststätten* 36, Leipzig: E.A. Seemann, 1906,
- 2) we francuskim pióra: Bovet Marie-Anne de, *Cracovie Les villes d'art celebres*, Paris: H. Laurens, 1910,

3) w angielskim również pióra: Leponarda Lepszego, *Cracow the Royal Capitol of Ancient Poland: its History and Antiquities by...*, London: A.T. Leipsic, 1912.

Pomnikowymi wydawnictwami Towarzystwa Miłośników Historii i Zabytków Krakowa były i są nadal ukazujące się od 1897 r. tomiki „*Biblioteki Krakowskiej*”, a od 1898 r. tomy „*Rocznika Krakowskiego*”. Są to wydawnictwa naukowe, podejmujące zagadnienia związane z miastem. Duży był też udział Towarzystwa w założeniu Polskiego Związku Turystycznego (PZT) w 1906 r., a potem stałej delegatury w jego zarządzie, członków Towarzystwa (dr Józefa Muczkowskiego, Edwarda Kubalskiego, Jerzego Dobrzyckiego). Towarzystwo Miłośników Historii i Zabytków Krakowa oraz Polski Związek Turystyczny odegrały ogromną rolę w upowszechnianiu kultury i historii Krakowa. Temat ten jest szczególnie eksponowany w publikowanych sprawozdaniach z działalności tych instytucji. Przy okazji charakterystyki przewodników postanowiłam ten temat jedynie zasygnalizować.

Józef Jezierski (57) był autorem „*Ilustrowanego przewodnika po Krakowie i okolicy z planem miasta*” wydanego w 1902 r. przez Drukarnię Literacką. Treść przewodnika autor ujmuje w 3 rozdziałach:

- 1) Historyczna przeszłość miasta Krakowa.
- 2) Topografia miasta.
- 3) Gmachy, zabytki i pomniki miasta Krakowa.

Trzeci rozdział szczególnie rozbudowany, zawiera propozycje tras zwiedzania. Przewodnik zawiera też adresy ważniejszych instytucji, zakładów itp. Informacje o zabytkach są bardzo krótkie. Natomiast przewodnik dosyć szczegółowo opisuje muzea. Znajdziemy tu informacje dotyczące powstania, zbiorów, najcenniejszych zabytków, pamiątek, depozytów. Opisuąc Muzeum Książąt Czartoryskich podaje nawet układ eksponatów w poszczególnych gablotach. W 1907 r. miał miejsce przedruk tegoż przewodnika.

Niemal równolegle z przewodnikiem Józefa Jezierskiego, w 1903 r. ukazał się przewodnik Walerego Eljasza Radzikowskiego (115) p.t. „*Kraków*”. Objętość i zakres prezentowanych w nim materiałów, wykracza daleko poza ramy przewodnika we współczesnym rozumieniu. Przewodnik ma znamiona opracowania naukowego, prawie monografii Krakowa. Korzystanie jednak z niego znacznie utrudnia brak spisu treści i indeksów. Ten przewodnik posłużył prawdopodobnie Karolowi Estreicherowi za podstawę przy opracowaniu przewodnika w 1931 r.

Opracowany przez Stanisława Mikulskiego przy współudziale Jana Dworżańskiego, Ludomira Eustachego Śmiałowskiego, *Historyczny przewodnik po Krakowie i okolicy* (48) wydany w 1907 r. nakładem Związku Okręgowego Towarzystwa Szkoły Ludowej w Krakowie grupuje problematykę w następujące rozdziały:

- 1) Krótki pogląd na historię Krakowa.
- 2) Położenie dzisiejsze Krakowa.
- 3) Przegląd historycznych budowli Krakowa.
- 4) Kościoły i pamiątki w nich się znajdujące.
- 5) Gmachy, muzea i zabytki Krakowa.
- 6) Plantacje miejskie ogrody i parki.
- 7) Przedmieścia i okolice Krakowa.
- 8) Przewodnik po Podgórzu.

Układ w ramach tych działów jest hasłowy. Autor podaje hasło np.: „*Szara kamienica*” — z informacją gdzie się znajduje, kto w niej mieszkał, do kogo należała. Analizując poszczególne ulice wymienia numery domów podaje fakty historyczne związane z danym miejscem (np. że przy ul. Floriańskiej nr 15 była w XVII w. słynna drukarnia Piotr-

kowczyków). Przy opisie kościołów znajdujemy nazwiska fundatorów, architektów, najważniejsze zabytki.

Doceniając duże walory krajoobrazowe i historyczne okolice Krakowa Klemens Bąkowski (9) zaproponował w wydanym w 1909 r. „*Przewodniku po okolicach Krakowa*” — 17 tras wycieczkowych w okolicie Krakowa, uwzględniając Błonia, Zwierzyniec, Sikornik, Kopiec Kościuszki, Wolę, Panińskie Skąły, Bielany, Łobzów, Prądniki, Dąbie, Czyżyny, Podgórze, Tyniec, Mogiłę, Zabierzów, Balice, Mników, Dubie, Czerne, Tęczyn, Lipowiec, Wiśnicz i Ojców.

Nakładem Krajowego Związku Turystycznego ukazał się w 1910 r. przewodnik autorstwa Franciszka Kleina (62), *Kraków*. Zwraca on szczególną uwagę na architekturę miasta, style budowli, kreśli szkic historyczny miasta pisze także o zbiorach Muzeum Narodowego, Biblioteki Jagiellońskiej, Muzeum Czapskich, wymieniając najcenniejsze zbiory.

Warta odnotowania jest także wydana nakładem Krajowego Związku Turystycznego pozycja Mieczysława Orłowicza (97), *Co zwiedzać w Galicji*, Lwów 1914. Przewodnik adresowany jest do osób, które chcą zwiedzić w Galicji to co jest najciekawsze pod względem historycznym, artystycznym i turystycznym: jeśli chodzi jednak o sam Kraków — autor wymienia tylko miejsca, które trzeba zobaczyć.

Przewodnikiem adresowanym głównie do młodzieży szkolnej był wydany w Warszawie w 1914 r. autorstwa Marii Dynowskiej (29), *Kraków i najbliższe jego okolice*. Styl tego przewodnika jest przystępny. Autorka spacerując ulicami Krakowa przytacza fakty historyczne cytując fragmenty wierszy.

Pozycją prezentującą pewne walory graficzne jest opracowany przez Ludwika Stasiaka (121), *Ilustrowany przewodnik po Krakowie po jego kościołach, pałacach, muzeach, bibliotekach, murach miejskich i starożytnych domach*, wyd. 3 — Warszawa 1916.

Przewodnikiem który ukazał się w serii „*Złota Biblioteka*” nr 8 — był wydany w 1917 r. przewodnik autorstwa Jerzego Bukowińskiego (14) (pseudonim Roman Młocki), *Kraków*. Pozycję tą adresowaną do młodzieży można nazwać „szlakiem legend”, gdyż autor opowiada w niej legendy o Kraku, Wandzie i oprowadza (w stylu gawędziarskim) po Rynku, Kościele Mariackim, ul. Grodzkiej, Uniwersytecie Jagiellońskim, Skalce i Wieliczce. Zawarte w przewodniku informacje i daty są nie ścisłe.

W omawianym okresie t.j. do 1918 r. ruch turystyczny w Krakowie nie był zjawiskiem masowym. Wyjątkowym pod tym względem był rok 1910 gdy z okazji rocznicy Bitwy pod Grunwaldem i związanego z nią odsłonięcia pomnika ofiarowanego przez Ignacego Paderewskiego, zjechali tu na uroczystości Polacy z trzech zaborów, a także Ameryki Czech, Niemiec i innych krajów. Po roku 1918 gdy Polska odzyskała niepodległość, Polacy zaczynają coraz liczniej odwiedzać Kraków. Siłą przyciągającą turystów była przede wszystkim dziejowa rola miasta jako siedziby królewskiej i ogniska kultury o zasięgu europejskim, mnogość zabytków, architektury, malarstwa, rzeźby, a wreszcie bliskość Wieliczki i Ojcowa. Powiedzieć można, że w l. 1918–1939 Kraków był „*stolicą turystyki w Polsce*”. Dla przybyszów stawał się symbolem polskości i źródłem dumy narodowej, budził uczucia patriotyzmu, uczył myślenia kategoriami historycznymi. Specjalnością naszego miasta stała się turystyka ludowa, która wykorzystując tradycje wiejskie urządzała wycieczki religijne do pamiątek polskich na wzór pielgrzymek — nazywano to więc „*pątnictwem narodowym*”. Zjeżdżały tu wycieczki ludności robotniczej i chłopskiej z terenu Górnego Śląska oraz Spisza i Orawy. Do programu wycieczki należało: zwiedzanie

Wawelu, Rynku, Muzeum Narodowego, przejażdżka statkiem do Bielani i Tyńca. Fakt ten miał m.in. swoje konsekwencje w mnogości wydawnictw-przewodników po Krakowie i okolicach które ukazały się w tych latach. Serię rozpoczyna wydany w 1920 r. Józefa Nekanda Trepki (125), *Najnowszy zwięzły przewodnik po Krakowie*. Informacje tu zawarte (zgodnie z formułą w tytule) zawierają najważniejsze wskazówki w zakresie tego co jest godne zwiedzenia. Są krótkie, dotyczą dat, fundatorów i ogólnie zbiorów. Rzeczy najważniejsze zaznaczono tłustym drukiem, a mniej ważne szczegóły historyczne drobnym drukiem. W przewodniku zamieszczone są propozycje tras dla wycieczek 1-dno, 2-wu, 3-dniowych. Jest też skorowidz miejsc które trzeba zobaczyć: muzeów, kościołów, ogrodów oraz spis instytucji i władz z adresami. Jest dołączony plan Śródmieścia Krakowa.

Wydany w tym samym roku przewodnik Józefa Rostańskiego (118), *Kraków w paru dniach, wyd. 2 zawierające krakowskie pamiątki i legendy* — odpowiada na pytanie jak zorganizować zwiedzanie aby w paru dniach zwiedzić miasto. Zamieszcza swoje propozycje dotyczące tras zwiedzania poczynając od katedry i zamku na Wawelu następnie — grupując miejsca godne zwiedzania w rejon — proponuje następującą kolejność zwiedzania:

Kazimierz — Skalka — Kościół św. Katarzyny — Kościół Bożego Ciała — Rynek Główny — Kościół św. Wojciecha — Wieża Ratuszowa — Kościół Mariacki — Collegium Maius — Kościół św. Anny — ul. Szpitalna — pl. Matejki — Muzeum Czerwotoryskich — Barbakan. Przewodnik ten jest bardzo ogólny.

Spośród przewodników wydanych w tym okresie zwraca też uwagę praca Juliana Bobilewicza (10), *Kraków i jego okolice przewodnik z planem miasta i ilustracjami przedstawiającymi najcenniejsze jego zabytki i pamiątki*, wyd. w Krakowie w 1922 r. nakładem księgarza Jana Czerneckiego. Pozycja odznacza się doskonałym ujęciem całości oraz ścisłością podanych informacji. Na wstępie zamieszczono zwięzły zarys dziejów Krakowa, potem oprowadzanie po zabytkach miasta. Informacje tu zamieszczone są krótkie, ścisłe, nie przeciążone datami.

Podobnie rzeczowo i konkretnie informuje o zabytkach artystycznych Krakowa *Kraków i okolice*, autorstwa Heleny A'baucourt (2). Przewodnik wydany w 1924 r. w Warszawie.

W latach 20-tych ukazuje się wiele przewodników wydanych w wersjach językowych: angielskim, francuskim, niemieckim. Nakładem Towarzystwa Miłośników Historii i Zabytków Krakowa został wydany w 1931 r. Karola Estreichera (31) *Kraków. Przewodnik dla zwiedzających miasto i jego okolice* — zawierający plan i 103 rycin. Przewodnik adresowany jest do turysty pragnącego w możliwie krótkim czasie szczegółowo i dokładnie poznać Kraków. Na wstępie znajdujemy zarys dziejów miasta i jego sztuki. Część opisowa jest podzielona na „trasy”, którymi spacerując, zapoznać się można z najważniejszymi zabytkami i pamiątkami. Część informacyjna obejmuje: adresy hoteli, restauracji, kawiarni, cukierni, sklepów, dotyczy: komunikacji autobusowej, kolejowej i tramwajowej. W ostatnim rozdziale opisane są również miejscowości leżące w okolicach Krakowa możliwe do zwiedzania w ciągu jednego dnia. Są też wykazy królów polskich i książąt dzielnic krakowskiej wykaz biskupów krakowskich oraz indeks najważniejszych dzieł i wydawnictw o Krakowie. Autor w nocy tak pisał o swojej pracy nad przewodnikiem „Od dłuższego czasu uwiadcznia się coraz bardziej potrzeba wydania przewodnika, który by użytkownik w możliwie zwięzły sposób wyniki ostatnich badań naukowych nad zabytkami Kra-

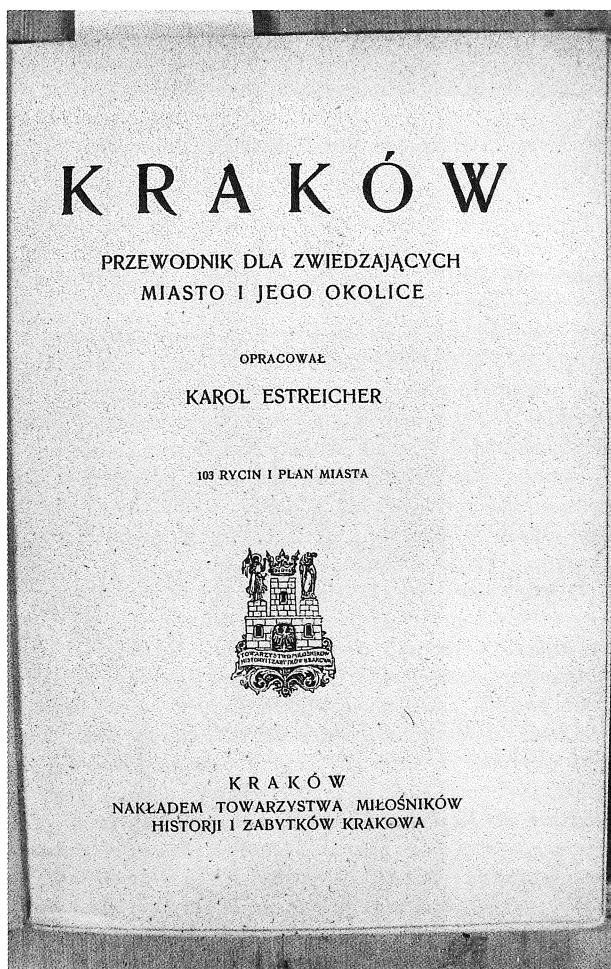
kowa”⁵. Dziś z perspektywy lat stwierdzić należy, że potrzebie tej sprostał. Następne wydania przewodnika były: wydanie II — w r. 1934 (32), wydanie III rozszerzone — w 1938 r. (33).

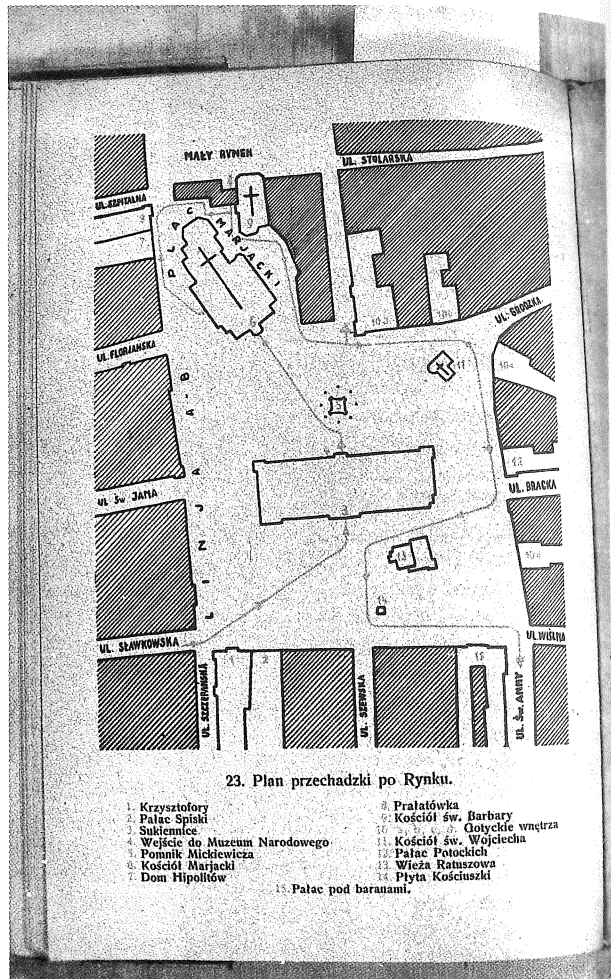
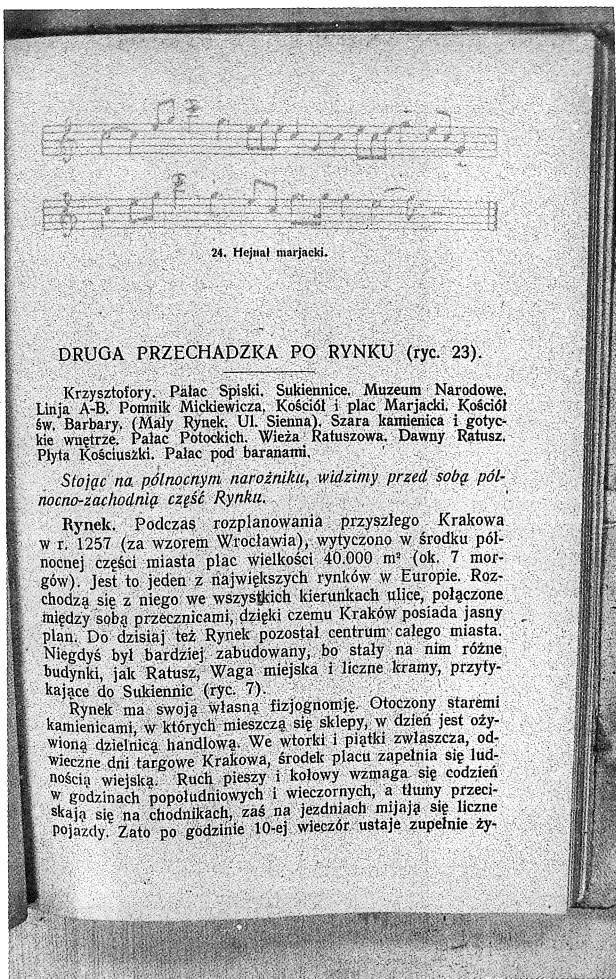
Przewodniki nie zawsze ukazywały się samoistnie. Przykładem jest „*Przewodnik krakowski na 1935 rok*” (104) wydany przez Drukarnię Stanisława Gieszkowskiego, obejmujący prócz rysu historyczno-statystycznego Krakowa, skorowidz instytucji, rozmaitości krakowskich, kalendarz rzymski, żydowski i mahometański oraz genealogię panujących w Europie.

Inną formę niż tradycyjnie wydawane przewodniki, posiada też „*Ilustrowany skorowidz Krakowa dla pielgrzymek z całej Polski i zagranicy*” (55) wydany w 1935 r. przez Wydawnictwo Syndykatu Dziennikarzy Krakowskich. Zawiera on mnogość reklam firm produkcyjnych i handlowych, a także praktyczną informację o godzinach zwiedzania i działalności muzeów, instytucji i urzędów państwowych. Podane są adresy firm, cenniki, rozkłady jazdy, wskazówki dla podróżnych. Jest też plan Śródmieścia.

Ciekawą formę prezentuje wydany w 1936 r. „*Plan turystyczno-orientacyjny miasta Krakowa wraz z przewodnikiem po Krakowie*” (99). Wydawnictwo we wstępie do planu pisze, że w najkrótszym nawet czasie jakim dysponuje turysta można

fot. 4. Estreicher Karol: *Kraków. Przewodnik dla zwiedzających miasto i jego okolice. Kraków 1931. — karta tytułowa*
(fot. Józef Korzeniowski)

fol. 5, fot. 6. Estreicher Karol: Kraków. Przewodnik dla zwiedzających miasto i jego okolice. Kraków 1931. — przykład opisu w przewodniku K. Estreichera

(fot. Józef Korzeniowski)

stosunkowo dokładnie zwiedzić Kraków i jego zabytki o ile zwiedzający będzie miał to ułatwione przez możliwość szybkiego zaznajomienia się z rozmieszczeniem zabytków ich odległością i kolejnością zwiedzania. To zadanie ma ułatwić plan orientacyjny miasta, który uwzględni rozmieszczenie zabytków starego Krakowa, a także nowo powstałe obiekty godne zobaczenia. Jest adresowany do indywidualnego turysty, samodzielnie zwiedzającego miasto. W objaśnieniach do planu znajdujemy wykaz hoteli, domów wycieczkowych, jadłodajni, środków lokomocji. Jest też wykaz najważniejszych zabytków i krótki ich opis.

Dr Irena Turowska (127) jest autorką przewodnika wydanego w 1936 r. p.t. *Wśród pamiątek Krakowa*. Jerzy Dobrzycki napisał w recenzji o nim, że jest „Napisany z dużą znajomością przedmiotu i świadomością jego przeznaczenia, góruje ponadto nad innymi tego rodzaju pracami szerokim omówieniem stylów architektonicznych ich genezy i form. Służyć może nie tylko w czasie krótkiego pobytu w Krakowie, ale również jako cenny materiał przygotowawczy do organizowania wycieczek do Krakowa i należytego wyzyskania czasu przy zwiedzaniu zabytków miasta, a także jako miła pamiątka i przypomnienie tych wielkich przeżyć jakich w pełni dostarcza Kraków wszystkim, którzy go zechcą odwiedzić”⁶. Przewodnik z mnogością nazwisk architektów, budowniczych oraz dat.

Wacław Dudkiewicz (28) był autorem monografii p.t.

„Zwierzyńiec pod Krakowem i jego zabytki”, wydanej nakładem Konwentu P.P. Norbertanek w 1938 r. rozdział I charakteryzujący zabytki historyczne Zwierzyńca traktuje o klasztorze i kościele P.P. Norbertanek, kościółku św. Salvatora, kaplicy św. Małgorzaty i św. Judyty, kaplica błg. Bronisławy i dworku „Pod Lipkami”. Rozdział II opisuje uroczystości ludowe Zwierzyńca t.j. Emaus i Lajkonika.

„Przewodnik po Polsce. Od Tatr do Bałtyku” a konkretnie cz. I wydana w 1939 r. „Kraków i ziemia krakowska” (114) w opracowaniu Zofii Madalińskiej i Eugeniusza Garbacika jest jedną z ostatnich pozycji wydanych przed wojną.

Okupacja hitlerowska na 5 lat przerywa wszelką działalność turystyczną. Rządy niemieckie w Krakowie trwały od 6.IX.1939–18.I.1945 r. Kraków według planów okupanta miał stać się miastem niemieckim. Starano się wykazać, że cały swój dorobek kulturalny w przeszłości zawdzięczał Kraków wyłącznie Niemcom. Wielki nacisk położono na zewnętrzne pozory niemieckości miasta. Już z początkiem 1940 r. zaczęto nadawać niemieckie nazwy ulicom, a w 1941 r. przybrało to już powszechny charakter. Herb zmieniono na sfastykę, wprowadzono nazwę „Krakau”. Urządzone w Krakowie propagandowe wystawy miały na celu unicestwienie polskiej kultury. Takie same dążenia przyswiecały wydawnictwom niemieckim poświęconym w części lub całości zabytkom Krakowa. Nie zapomnieli Niemcy o przewodnikach

naświetlających zabytki miasta we właściwy sobie sposób. Dr Heinrich Kurtz w swym przewodniku, „*Führer durch die Stadt Krakau*” wydanym w 1940 r. nazwał Kraków: „*alte deutsche Stadt*”

Innymi pozycjami przewodnikowymi o tym charakterze były: (Barthel Gustaw) (5), *Krakau. Hauptstadt des deutschen Generalgouvernements Polen. Gestalt u. Künstlerische Leistung einer deutschen Stadt im Osten*. Hrsg. Amt. d. Generalgouverneurs für Polen. — Breslau: Korn, (1940). — 46 s.

W następnych latach wydano jeszcze: Othomara Rodlera (117), *Deutsches Krakau (Herausgegeben Vom Stadt Krakau)*, (Kraków), Zeitungsverlag, 1942. — 23 s., ilustr., *Mittelalterliches Krakau. Werden und wirken Deutscher Bürgergeschlechter. Herausgegeben im auftrage des stadthauptmanns der Stadt Krakau* (90), Krakau, Buchverlag Deutscher Osten GMBH, 1943. — 108 s., Peiner Werner (98), *Krakau ein deutsches Stadtbild*, Kraków: b.w., 1944. — 10 s., ilustr.,

Po II wojnie światowej podjęto trud opracowywania i wydawania nowych przewodników. W zmienionej już sytuacji polityczno-społecznej i gospodarczej. Ich poziom ze względu na formę i zawartość był i jest nadal bardzo zróżnicowany. Od bogato ilustrowanych, opracowanych z wielkim znanstwem przedmiotu aż do przeciętnych odznaczających się niskim poziomem edytorskim i naukowym. Bibliografię przewodników po Krakowie z lat 1945–1977 oraz krótką ich charakterystykę znajdziemy w wydawanej przez Miejską Bibliotekę Publiczną „*Bibliografii Krakowa*” za lata 1970–1977. Kraków 1973–1980. A także w pozycji opracowanej przez Teresę Bieńkowską i Zdzisławę Vogel p.t. *Książki o Krakowie. Wybór publikacji z lat 1945–1971*, Kraków 1972, a także w „*Bibliografii Turystyki Polskiej*” za lata 1945–1960, Antoniego Jackowskiego, wyd. Wrocław 1969.

SPIS BIBLIOGRAFICZNY OBEJMUJE W UKŁADZIE ALFABETYCZNYM PRZEWODNIKI WYDANE W FORMIE SAMOISTNEJ POD WZGLĘDEM WYDAWNICZYM (KSIĄŻKOWEJ) OD NAJWCZEŚNIEJSZYCH WYDAŃ DO 1945 ROKU

1. A little Guide-Book to the royal Residence Cracow and its environs. With 36 illustrations Railways Airways and one map. — Cracow: Soc. for the Promotion of Foreign Travel in Poland, 1928. — 92 s., tabl. 6., 16° sygn. I. 600
2. Abaucourt Helena d': Kraków i okolice, Przewodnik. — Warszawa: Nakł. Gebethnera i Wolffa, 1924, — (6) s., 222, plan 1, 16° sygn. I. 727
3. Bałaban Majer: Przewodnik po żydowskich zabytkach Krakowa. — Kraków: „Solidarność”, 1935. — 125 s., ilustr., 16°
4. Bartel Paul: Cracow and Vilno. — London: Wiliam Hodge and Chilver, (1944). — 24 s., tabl.,
5. (Barthel Gustaw): Krakau. Hauptstadt des deutschen Generalgouvernements Polen. Gestalt u. Künstlerische Leistung einer deutschen Stadt im Osten. Hrsg. vom Amt. d. Generalgouverneurs für Polen. — Breslau: Korn, (1940). — 46 s.,
6. Bartoszewicz Kazimierz: Przewodnik po Krakowie i jego okolicach z dodaniem planu miasta, informacji, adresów,

- i ogłoszeń. — Kraków: Nakł. Kazimierza Bartoszewicza druk. Antoniego Koziańskiego, 1922. — 92 s.
7. Bąkowski Klemens: Führer durch den DOM und die Wawel Burg in Krakau. Mit 27 illustrationen u. i 1 plan. — Krakau: Landesverband für fremden und Reiseverkehr in Galizien, 1916. — 46 s., ilustr., 16°
8. Bąkowski Klemens: Przechadzka historyczna po krakowskich błoniach. — Kraków: Drukarnia literacka w Krakowie pod zarządem Ludwika K. Górskiego, 1908. — 23 s., 16° sygn. I. 2106
9. Bąkowski Klemens: Przewodnik po okolicach Krakowa: Błonia, Zwierzyniec, Sikornik, Kopiec Kościuszki, Wola, Panińskie Skąły, Bielany, Łobzów, Prądniki, Dąbie, Czyżyny, Podgórze, Tyniec, Mogiła, Zabierzów, Balice, Mników, Dubie, Czerna, Tęczyn, Lipowiec, Wiśnicz, Ojców, Pieskowa Skała, z 2 mapami. — Kraków: Spółka Wydawnicza Polska, 1909. — (16) s., 173, mapy 2., 16° sygn. II. 2590
10. Bobilewicz Julian: Kraków i jego okolice, przewodnik z planem miasta i ilustracjami przedstawiającymi najcenniejsze jego zabytki i pamiątki. — Kraków: Nakł. Księg. Jana Czerneckiego, 1922. — 127 s., (1), 16° sygn. I. 17191, I. 509.
11. Borawski Aleksander: Katedra krakowska. — Kraków: Wyd. Pol. Tow. Krajoznawczego, Oddz. Krak., 1921. — 96 s., rys. 5, 16°
12. Bovet Marie Anne de: Cracovie par..., Paris: Renouard H., Laurens H., 1910. — (4) s., 139, ilustr., 4° sygn. III. 7973
13. Brundelik Juliusz: Adresarz — informator oraz przewodnik po Krakowie. — Kraków: b.w., 1933. — 160 s., ryc. 4, 8° sygn. III. 10003
14. (Bukowiński Jerzy — pseud.) Młocki Roman: Kraków. — Warszawa: E. Wende i Sp., 1917. — 54 s., 8° sygn. I. 1050
15. Butschek P. Theodor: Krakau Beitrag zur Heimat Kunde. — Krakau: Druck. von Władysław L. Anczyc et CO, 1905. — 16° s., 8° Sygn. II. 5350
16. Cracovie et ses environs. Petit guide pour les etrangers. — Cracovie: (Drukarnia Narodowa), b.r.w. (po 1927). — 107 s., tabl. 5., plan
17. Cracovie, Ojców, Tatry, Pieniny. Guide illustre pour excursion organisees par la societe d'encouragement du Tourisme en Pologne. — Cracovie: Societe du Tourisme, 1929. — 24 s., tabl. 12, 16° sygn. I. 1429
18. Cracow, Poland. — Kraków: Ministry Communications Polish Tourist Association at Cracow, po 1936. — (20) s., 16°
19. Cracow (Prospekt) Society for the Promotion of Foreign Travel in Poland. — Cracow: b.r.w. (po 1920). — (6) s., 8°
20. Cyrankiewicz Stanisław: Geograficzny przewodnik miasta Krakowa o 3 planach i 30 ilustracjach. — Kraków: Zakład artystyczno litograficzny braci Pruszyńskich, 1909. — 30 ilustr., 3 pl., 16°
21. Dobrzycki Jerzy: Cracovie Pologne. — Kraków: b.m.w. — (20) s., 16° sygn. I. 538
22. Dobrzycki Jerzy: Kraków. — Kraków: Ministerstwo Komunikacji, 1936. 16 s., 16°
23. Dobrzycki Jerzy: Kraków miasto polskiej chwały. — Kraków: Salon Malarzy Polskich, 1938. — 48 s., ilustr. 16°
24. (Dobrzycki Jerzy): Kraków Polen. — Krakau: Verkehrsministerium, 1936. — (10) s., 16°
25. Dobrzycki Jerzy: Stary Kraków. — Kraków: Wyd. Polski Związek Turyst. w Krakowie, 1936. — XII, 48 s., 8° sygn. III. 7697
26. Dobrowolska Anna, Tomaszewicz Franciszek: Przewodnik po Krakowie. Oprac. specjalnie dla wychowawców, organizatorów wycieczek młodzieży oraz ludowych. — Kraków: Druk. Polska Fr. Zemanka, ok. 1929. — 115 s., plan, 8°
27. Dolina Prądnika. Pieskowa Skała, Ojców. — Kraków, Ojców: Wyd. F. Sekuła, 1907. — 32 s., ilustr. mapa, 16°
28. Dutkiewicz Wacław: Zwierzyniec pod Krakowem i jego zabytki historyczne. — Nakł. Konwentu P.P. Norbertanek, 1938. — 45 s., (1), 8° sygn. II. 2953
29. Dynowska Maria: Kraków i najbliższe jego okolice. — Warszawa: Druk. Władysław L. Anczyc i Sp., 1911. — 46 s., 16° sygn. I. 142, I.273, Biblioteczka Młodzieży Szkolnej 135

30. Estreicher Karol: Kraków miastem sztuki. — Londyn: Światpol, 1945. — 52 s., tabl. 16., 16°
31. Estreicher Karol: Kraków. Przewodnik dla zwiedzających miasto i jego okolice. Opracował..., Kraków: Nakł. Tow. Miłoś. Hist. i Zabyt., 1931. — (2), 286 s., (8), tabl. 2., plan., ilustr., 16° sygn. I. 16282
32. Estreicher Karol: Kraków. Przewodnik dla zwiedzających miasto. — Wyd. 2. — Kraków: Tow. Miłoś. Hist. i Zabyt., 1934. — (8) s., 286, tabl. 2, plan, 16°
33. Estreicher Karol: Kraków. Przewodnik dla zwiedzających miasto i okolice. — Wyd. 3. — Kraków: Nakł. Tow. Miłoś. Hist. i Zabyt., 1938. — 286 s., (8), 16° sygn. I. 501, I. 803
34. Führer Krakau, Ojców, Tatra und Pieninen Illustrierter Führer für die Ausflüge des Verbandes zur Förderung der Turistik in Polen. — Krakau: Verl. Verbandes zur Förderung der Turistik in Polen, 1929. — 27 s., tabl. 12, 16° sygn. I. 1428
35. Gąsiorowska-Jarosławiecka Maria: Cracovie ses monument et ses musees. — Cracovie: Comité Org. du 78e — congres des Sciences, 1933. — 6, (40) s., tabl. 12, 16°
36. Głowacki Jan Niepomucen: 24 widoki Krakowa i okolic zdjętych podług natury przez..., wraz z opisami historycznymi (w jęz. pol., franc., niem.) oraz plan miasta i mapa geograficzna okręgu. Tekst polski pióra Konstantego Majeranowskiego. — Kraków: Daniel E. Friedlein, 1832-36. — ryc. 24, 1 pl., 1 mapa, 8°
37. Grabowski Ambroży: Historyczny opis miasta Krakowa i jego okolic przez..., (z rycinami). — Kraków: Druk. Józefa Mateckiego, 1822. — (2), 327 s., (4), ryc. 12, 16° sygn. II. 6863
38. Grabowski Ambroży: Kraków i jego okolice. Opisał historycznie..., Wyd. 2. — Kraków: Nakł. i Druk. Józefa Czecha, 1830. — 432 s., (2), tabl. 19, 8° sygn. I. 1059, I. 59.
39. Grabowski Ambroży: Kraków i jego okolice. Opisał historycznie..., Wyd. 3. — Kraków: Nakł. i Druk. Józefa Czecha, 1836. — (6) s., 591, (3) 16° sygn. I. 165
40. Grabowski Ambroży: Kraków i jego okolice. — Wyd. 4. — Kraków: Druk. Uniwersytecka, 1844. — 570 s., (4), 16° sygn. I. 214
41. Grabowski Ambroży: Kraków i jego okolice. — Wyd. 5 znacznym przyczynkiem wiadomości rozszerzone z 57 drzeworytami widokiem i planem miasta opisał historycznie..., Kraków: Nakł. Księg. Daniela E. Friedleina, 1866. — (12) s., 431, plan 1, 16° sygn. I. 25
42. Grabowski Ambroży: Kraków i jego okolice. Opisał historycznie..., Wyd. 6. — Kraków: Nakł. Księg. Daniela E. Friedleina, 1900. — (12), 421 s., tabl. 1, 16° sygn. I. 1358
43. Grabowski Ambroży: Kraków i jego okolice. Opisał historycznie..., Wyd. 7. — Kraków: Nakł. Księg. Daniela E. Friedleina, 1905. — (2), 421 s., tabl. 1, 16° sygn. I. 56
44. Grabowski Ambroży: Starożytnicze wiadomości o Krakowie. Zbiór pism i pamiętników tyczących się opisowej i dziejowej przeszłości oraz zwyczajów dawnej stolicy kraju. — Kraków: Józef Czech, 1852. — (15), 304 s., 1 portret, 8°
45. Gretscher Karol Krótki opis lasów do dóbr Hrabstwa Tenczyńskiego należących i przewodnik do wycieczki Towarzystwa Leśnego Galicyjskiego w miesiącu lipcu 1883 r. odbyć się mającej. — Kraków: Druk. „Czasu”, 1883. — 31 s., (3), mapa 1., 8° sygn. II. 4078
46. Guide de Pologne. Poznań, Varsovie, Wilno, Cracovie, Leopold, Zakopane. — Paris: Edit. Amia de la Pologne, 1923. — 62 s., ilustr., 8° sygn. II. 3548-49
47. Hellstein Józef: Dwa dni w Krakowie. Przewodnik popularny. — Kraków: PAR, 1929. — 132 s., ilustr., 8°
48. Historyczny przewodnik po Krakowie i okolicy. — Kraków: Nakł. Zw. Okr. Tow. Szk. Lud., 1907. — 68 s., (4), 64, plan 1, 16°
49. Hrebenuk Aleksander: Kraków, Bielany, Tyńiec, Ojców, Grodzisko, Pieszkowa Skala, Wieliczka. — Wyd. 2. — Kraków: Nakł. Księg. „Nauka i Sztuka”. 1938. — 81 s., (1), plan 1, 16° sygn. I. 280
50. Hrebenuk Aleksander: Kraków. — Wyd. 3. — Kraków: Księg. „Nauka” i Sztuka”, 1939. — 112 s., ilustr., 16°
51. Humphrey Grace: Come with me Through Krakow by..., Kraków: Władysław L. Anczyc, (b.r.). — 107 s., tabl. 7, 16° sygn. I. 208
52. Hutchinson Alex H.: Try Cracow and the Carpathians. — London: Chapman and Hall, 1872. — (6), 256 s., (2), mapa, 8°
53. Ilustrita Gvidlibro tra kaj Cirkauajo. — Kraków: Eldono de Societo „Esperanto”, 1912. — 32 s., 16° sygn. I. 534
54. Ilustrowany przewodnik po Krakowie z planem miasta oraz skorowidzem władz urzędów, instytucji, towarzystw, wolnych zawodów i firm chrześcijańskich. — Kraków: Wyd. Chrześcij. Frontu Gospod., 1931. — 261 s., plan 1., 16° sygn. I. 173
55. Ilustrowany skorowidz Krakowa dla pielgrzymek z całej Polski i zagranicy. — Kraków: Wyd. Syndykatu Dziennikarzy Krakowskich, 1935. — 78 s., 8° sygn. II. 3540
56. Jezierski Józef: Illustrierter Führer durch die königliche Hauptstadt Krakau und Umgebung hrsg. Von., — 2 Aufl. — Krakau: b.r.w. — (8), 38 s., plan 1, 16° sygn. I. 16878
57. Jezierski Józef: Ilustrowany przewodnik po Krakowie i okolicy. — Kraków: Księg. Edward Wende, 1901) 2. — 115 s., (4), 16°
58. Jezierski Józef: Ilustrowany przewodnik po Krakowie i okolicy. — Wyd. 2. — Kraków: Druk. Literacka, 1907. — 108 s., 8° sygn. II. 4942
59. Jezierski Józef: Ilustrowany przewodnik po Krakowie i okolicy. — Wyd. 3. — Kraków: Czcionkami Druk. Literackiej, 1913. — (2), 93 s.,
60. Jezierski Józef: Ilustrowany przewodnik po Krakowie i okolicy. — Wyd. 4. — Kraków: Czcionkami Druk. Literackiej, 1915. — (18), 85 s., 1 mapa, 16° sygn. I. 1295
61. Kalendarz oraz przewodnik po Krakowie. Dla Kongregacji Pań Krakowskich Dzieci Marii. — Kraków: Wyd. A. Zieleni, 1939. — 16 s., 16° sygn. II. 10348
62. Klein Franciszek: Kraków. Napisal. i. ilustrował..., Kraków: Druk. „Czasu”, 1910. — (8), 95 s., 1 plan, 8° sygn. II. 3164
63. Kleiner Führer durch die königliche Hauptstadt Krakau und Umgebung. — Krakau: Landesverbände für Fremden, b.r.. — 41 s., (1), 16° sygn. I. 571
64. Krakau ladet ein. Kleiner Führer durch Krakau und Umgebung. — Krakau: Polski Związek Turystyczny, 1934. — 41 s., (1) tabl. 4, 16° sygn. I. 17680
65. Kraków. Krótki przewodnik z planem miasta. Wydany staraniem Towarzystwa Miłośników Historii i Zabytków Krakowa. — Kraków: Drukarnia „Czasu”, 1906. — 36 s., plan., ilustr., 16° sygn. I. 1851
66. Kraków, miasto Marszałka. — Warszawa: Liga popierania turystyki, 1935. — (10) s. 8°
67. Kraków najpiękniejsze miasto Polski. — Kraków: Liga popierania turystyki, 1939. — (16) s., ilustr., 8° sygn. II. 15336
68. Kraków. Polen. — Kraków: Drukarnia Narodowa b.r. — (15) s., 16° sygn. I. 897
69. Kraków przewodnik dla zwiedzających z planem miasta 9-24.VI. „Dni Krakowa”. — Kraków: Nakł. Wyd. „Krajowid”, 1936. — (8) s., 8° sygn. II. 2708
70. (Kraśński Józef Wawrzyniec): Guide de Voyageur en Pologne et dans la republique de Cracovie. — Varsovie: b.w., 1820. — 111 s., (1), mapa, 8°
71. (Kraśński Józef Wawrzyniec): Przewodnik dla podróżujących w Polsce i Rzplitej Krakowskiej obejmujący opisanie miast znaczniejszych oraz ich okolic, jako też pałaców, ogrodów i wiejskich mieszkań znakomitszych. — Warszawa: b.r., 1821. — (7) s., 124, ryc. 10, mapa 1, 8° sygn. II. 12940
72. Krótki przewodnik po Krakowie i okolicy z planem i 17 ilustracjami. — Kraków: Nakł. Krajowego Związku Turystycznego, 1910. — 54 s., 16° sygn. I. 347
73. Kremer Józef: Kraków wobec Polski i Sukiennic jego oraz słowo o Bramie Floriańskiej. — Kraków: Drukarnia „Czasu”, 1870. — 72 s., 8° sygn. II. 3231
74. Kurtz Heinrich: Führer durch Krakau mit Zahlreichen Abbildungen Verzeichnis der deutschen Behörden Öffentlichen Einrichtungen und Stadt — plan mit neuen deutschen Strassen bezeichnungen. — 2 Auflage. — Krakau: Buchverlag Deutscher Osten, 1942. — 103 s., (1), plan 16° sygn. I. 28, I. 159, I. 463, I. 16216
75. Leszczycki Stanisław: Okolice Krakowa. — Kraków: Ministerstwo Komunikacji przy współpracy Pol-

- skiego Związku Turystycznego, 1936. — (16) s., 16° sygn. I. 143.
76. Leszczycki Stanisław: Szlak turystyczny w okolicy Krakowa. — Kraków: Polskie Towarzystwo Krajoznawcze, 1930. — (8) s., mapa, ilustr., 8° sygn. II. 3363
 77. Łepkowski Józef: Przegląd zabytków z okolic Krakowa okręg dawnej Rzeczypospolitej Krakowskiej i obwód wadowicki. — Warszawa: Czcionkami c.k. Uniw. Jagiell., 1863. — 40 s., 16° sygn. II. 3112
 78. (Łuszczkiewicz Władysław): Ilustrowany przewodnik po Krakowie i jego okolicach z dodaniem wszelkich wiadomości i objaśnień potrzebnych dla podróżnych oraz opisy wszystkich znaczących źródeł w Galicji ozdobne 30 rycinami oraz planem miasta Krakowa. — Kraków: Nakł. Księg. i Wyd. Czytel. Lud. Aleksandra Nowoleckiego, 1875. — (7) s., 176, (48), 16° sygn. I. 247, I. 262, I. 951.
 79. Mały informator chrześcijański m. Krakowa. Oprac. i Nakł. Wydział Akcji Gospodarczej Zarządu Grodzkiego Stronnictwa Narodowego w Krakowie. — Kraków: Druk. „Mieszczńska”, 1938. — 48 s., 8°
 80. (Mączyński Józef): Cracovie et ses environs. Description historique, géographique et pittoresque de cette ville et de ses contrees illustrée de plusieurs plans et lithographies. — Cracoviae: Józef Czech, 1846. — (6) s., 372, tabl. 14, 16° sygn. I. 1252
 81. Mączyński Józef: Kraków dawny i teraźniejszy z przeglądem jego okolic opisał..., Kraków: Nakł. i Druk. Józefa Czecha, 1854. — (24), 236, tabl. 14, plan 1, 16° sygn. I. 448
 82. Mączyński Józef: Pamiątka z Krakowa. Opis tego miasta i jego okolic przez..., Kraków: Nakł. i Druk. J. Czecha, 1875. — 64 s., 16° sygn. I. 64, I. 16849
 83. Mikulski Franciszek: Opis Krakowa i jego okolic. — Kraków: Józef Czech, 1862. — (12) s., 138, 8° sygn. I. 254
 84. Mikulski Franciszek: Opis Krakowa i jego okolic. — Wyd. 2. — Kraków: Józef Czech, 1869. — (12), 139 s., (8° sygn. I. 802
 85. Miltner Henryk Ottokar: Przewodnik po Krakowie i jego okolicach z dodaniem instrukcji do Szczawnicy, Krynicy, Swośzowic i Wieliczki (z niem. przeł. Mieczysław Czernicki). — Kraków: Juliusz Wildt, 1861. — 70 s., 8°
 86. Miltner Henryk Ottokar: Der Führer durch Krakau und Umgegend. — Krakau: Wildt, 1861 s., 16° sygn. I. 528
 87. Miltner Henryk Ottokar: Der Führer durch Krakau und Umgegend. — Ausg. 3. — Krakau: K. Prochaska, 1872. — 78 s., 16°
 88. Miltner Henryk Ottokar: Der Führer durch Krakau und Umgegend. — Ausg. 4. — Krakau: Juliusz Wildt, 1880. — 68., 16°
 89. Miłkowski Władysław: Księgarni katolickiej... Informacja dla zwiedzających Kraków. — Wyd. 4 znacznie pomnożone. — Kraków: b.w. 1881. — 16° sygn. I. 950
 90. Mittelalterliches Krakau. Werden und wirken Deutscher Bürgergeschlechter. Herausgegeben im Auftrage des Stadthauptmanns der Stadt Krakau: — Krakau: Buchverlag Deutscher Osten GMBH, 1943. — 108 s., ilustr., 8° sygn. II. 5645
 91. Morawska Ewa: Deux jours a Cracovie (przewodnik, informator). — Cracovie: Libraire A. Krzyżanowski, b.r.w. (po 1920). — 31 s., tabl. 10., 16° sygn. I. 2102
 92. Najnowszy praktyczny adresarz, informator, ilustrowany przewodnik Krakowa informator uzdrowisk polskich. — Kraków: „Krakus”, 1927. — 112 s., 8°
 93. Napierkowski Aleksander: Najnowszy ilustrowany przewodnik po Krakowie i okolicach. Z dodaniem wszelkich informacji i objaśnień niezbędnych dla podróżnych oraz spisu znaczących zakładów kąpielowych w Galicji. Ozdobiony 50 rycinami oraz ogólnym widokiem Krakowa. — Kraków: Nakł. Aleksandra Napierkowskiego, 1883. — (8), (80), 164, tabl. 1., 16° sygn. I. 734, I. 1179
 94. Nowy przewodnik po Krakowie z dodaniem informacji i adresów. — Kraków: Druk. Antoniego Koziańskiego, Nakł. F.K. Pobudkiewicza, 1881. — 48 s., 8°
 95. Opis Krakowa i jego okolic. — Kraków: Nakł. Józefa Czecha, 1862. — (6) s., 146, tabl. 5, 16° sygn. I. 245
 96. Opis miasta Krakowa i jego okolic wraz z dodaniem opisu pałacu biskupów krakowskich. — Kraków: Nakł. i Druk. Fr. Pobudkiewicza, 1872. — 200 s., 8°
 97. Orłowicz Mieczysław: Co zwiedzać w Galicji (wskazówki dla turystów). — Lwów: Nakł. Kraj. Związ. Turystyczn., 1914. — 63 s., (1), ilustr., 16° sygn. I. 18048
 98. Peiner Werner: Krakau ein deutsches Stadtbild. — Kraków: b.w., 1944. — 10 s., ilustr., 8° sygn. II. 3659
 99. Plan turystyczno-orientacyjny miasta Krakowa wraz z przewodnikiem po Krakowie. — Kraków: Nakł. Instytut. Wyd. Propag. miasta Krakowa, 1936. — 28 s., 1 plan (8° sygn. II. 15270
 100. Polkowski Ignacy: Skarbiec Katedralny na Wawelu w 32 tablicach autografowanych przedstawiony objaśnili historycznie..., Kraków: Druk. Władysław L. Anczyca i Sp., 1882. — 19 s., tabl. 30.,
 101. (Powojowski Jan): Przewodnik po Katedrze na Wawelu. — Kraków: Nakładem Wincentego Świerkosza, 1922. — 64 s., 16°
 102. Powojowski Jan: Przewodnik po Wawelu. — Kraków: Nakładem Józefa Cebulskiego, 1924. — 48 s.,
 103. Pruszczyk Piotr Hyacynt (Szczebanowski Stefan): Kłenoty Stołecznego Miasta Krakowa, Albo Kościoły, y co w nich iest widzenia godnego y znacznego, Przez..., krótko opisane, Powtórnie zaś z pilnością przejrżane y do druku z addamentem nowych Kościołów y Relikwii S. Podane z pozwoleniem Zwierzchności Duchowney. — Kraków: Drukarnia Akademicka, 1745. — (4) s., 226, 4° sygn. S.I.1
 104. Przewodnik krakowski na rok 1935. — Kraków: Druk. Stanisława Gieszkowskiego, 1935. — 337 s., (1), 16° Sygn. II. 102731
 105. Przewodnik najnowszy ilustrowany po Krakowie i okolicach z dodaniem wszelkich wiadomości i objaśnień niezbędnych dla podróżnych oraz spisu znaczących zakładów kąpielowych w Galicji. — Kraków: Gebethner i Sp., 1883. — 80 s., 164, (48), 8°
 106. Przewodnik najnowszy praktyczny po Krakowie Wielicze i okolicy. — Kraków: Izaak M. Himmelblau, 1881. — 36 s., 8°
 107. Przewodnik po Katedrze Krakowskiej. — Kraków: Józef Bensdorff, 1870. — 60 s., (4), ilustr., 16°
 108. Przewodnik po Krakowie. — Kraków: Nakł. i Druk. „Czasu”, 1879. — 16° s., 16°
 109. Przewodnik po Krakowie i jego okolicach z dodaniem instrukcji dla jadących do Szczawnicy, Krynicy, Swośzowic i Wieliczki. — Kraków: Nakł. Juliusza Wildta, 1861. — 69 s., (2), 16° sygn. I. 1097
 110. Przewodnik po Krakowie i jego okolicach z dodaniem planu miasta, informacji, adresów i ogłoszeń. — Kraków: Nakł. Kazimierza Bartoszewicza, 1882. — 96 s., 16°
 111. Przewodnik po Krakowie i jego okolicach z dodaniem wszelkich wiadomości i objaśnień potrzebnych dla podróżników. — Kraków: Aleksander Nowolecki, 1875. — 174 s., 8° patrz też poz. 78
 112. Przewodnik po Krakowie i okolicy. — Kraków: Nakł. Polskiego Związku Turystycznego, 1928. — 120 s., tabl. 6, ilustr., 16°
 113. Przewodnik po Krakowie i okolicy wydany przez Komitet Zjazdu Lekarzy i Przyrodników Polskich a opracowany zbiorowymi siłami pod red. przewodniczącego komitetu Józefa Rostafińskiego. Rzecz ozdobiona widokiem Krakowa z XVI w., licznymi drzeworytami i objaśnioną planem miasta wykonanym przez budownictwo miejskie. — Kraków: Druk. U.J., 1891. — (2), 236 s., 1 plan, 16° sygn. I. 27,
 114. Kraków i ziemia krakowska oprac. Z. Madalińska, E. Garbacik. — Warszawa: Spół. Wyd. „Pomoc oświatowa”, 1939. — 109 s., (5), ilustr., mapa 1., 8° sygn. II. 3741, II. 5680, Przewodnik po Polsce. Od Tatr do Bałtyku Cz. 1
 115. Radzikowski Walery Eliaszk: Kraków z 64 ilustracjami. — Kraków: Druk. Władysław L. Anczyca i Sp., (1903), (2), 632 s., tabl. 12, pl. 3., 16° sygn. I. 67
 116. Richter Dorette: Der Ring zu Krakau. — Berlin: Deutsche Kunst, 1944. — 15 s., (1) 16° sygn. I. 152
 117. Rodler Othmar: Deutsches Krakau (Herausgegeben vom Stadt Krakau). — Kraków: Zeitungsverlag, 1942. — 23 s., ilustr., 8°
 118. Rostafiński Józef: Kraków w paru dniach przez..., Wyd. 2. — Kraków: Druk. W.L. Anczyca, 1920. — 24 s., 16° sygn. I. 137
 119. Salzmänn Ignacy: Krakowski informator kieszon-

- kowy oraz przewodnik dla przyjezdnych na rok 1925/26 obejmuje przewodnik po Krakowie, skorowidz władz, urzędów państwowych i miejskich. Oprac..., — Kraków: Druk. „Grafia”, 1925.— 200 s., ilustr., 16° sygn.I.1724
120. Sprawozdanie Wydziału Towarzystwa Miłośników Historii i Zabytków Krakowa za rok 1908 — Kraków: Druk. „Czasu”, 1909.—
 121. Stasiak Ludwik: Ilustrowany przewodnik po Krakowie. Po jego kościołach, pałacach, muzeach, bibliotekach, murach miejskich i starożytnych domach.— Wyd. 3.— Warszawa: Nakł. Księ Jana Czerneckiego, 1916.— 32 s., 16° sygn.I.807
 122. Die Stadt Krakau ihre nächste und entferntere Umgegend. Ein Geleit Buch für Einheimische und Fremde.— Krakau: b.d., 1846.— (16) s., 8°
 123. Sydow Albrecht: Bemerkungen auf einer Reise im Jahre 1827 durch Beskiden über Krakau und Wieliczka nach Central-Carpathen als Beitrag zur Charakteristik dieser Gebirgsgegenden und ihrer Bewohner.— Berlin: Ferdinand Dümmler, 1830.— (24) s., 406, mapa, 8°
 124. Tetmajer Włodzimierz, Kruszyński Tadeusz: Przewodnik po Katedrze Wawelskiej, Skarbcu, i Grobach Królewskich ze wstępem Kazimierza W. Kumanieckiego.— Kraków: Komit.Rest.Katedry, 1924.— (64) s., ilustr., 8°
 125. Trepka Józef Nekanda: Najnowszy zwięzły przewodnik po Krakowie.— Kraków: Wyd. Księgarni Salonu Malarzy Polskich, 1920.— 84 s., (4), tabl. 19., 1 plan, 16° sygn.I.16334
 126. Trepka Józef Nekanda: Najnowszy zwięzły przewodnik po Krakowie z planem miasta i wieloma ilustracjami zestawili..., Wyd. 2.— Kraków: Wyd. Księgarni Salonu Malarzy Polskich, 1925.— 84 s., (2), tabl. 19., 1 plan., 16° sygn.I.69
 127. Turowska Irena: Wśród pamiątek Krakowa. Przewodnik po Krakowie.— Katowice: Druk. „Śląska”, 1936.— 275 s., (1), tabl. 11, 16° sygn.I.1685
 128. Warcholik Stanisław: Kraków jego dni dziejowe i pamiątki. W dodatku przewodnik i poradnik dla zwiedzających gród podwawelski z ilustracjami i dwoma planami historycznymi Wielkiego Krakowa.— Kraków: Tow. Szkoły Ludowej, b.r.— (8) s., 64, plan., 16° sygn.I.1730
 129. Vielliard Edme: Cracovie.— Paris: Impr.Heymann et Guelis, 1905.— 28 s., tabl.1, 16°
 130. Zimowski Kazimierz: Ilustrowany przewodnik po Krakowie i okolicy z mapą oraz przegląd firm kupieckich.— Kraków: Druk. „Orbis”, 1937.— (16) s., 136, mapa 8°

I. Na szczególne podkreślenie zasługują 3 najstarsze przewodniki po Krakowie, wymieniając w kolejności chronologicznej to:

1. Przewodnik, abo Kościołów Krakowskich y rzeczy w nich widzenia godnych krótkie opisanie. Naprzód tych, które są na Kazimierzu y na Stradomiu, a nakoniec tych, co są w Kleparzu y po przedmieściach krakowskich. Przydany jest Cathalog wszystkich królów polskich y biskupów krakowskich.— Kraków: Druk. Jakuba Siebeneychera, 1603.— kart 81, 12°
2. Pruszcz Piotr Hyacynt: Stołecznego Miasta Krakowa kościoły y kleynoty, co w nich iest widzenia godnego y zanego. Do tego przydane iest opisanie Świątych Bozych w Krakowie leżących Krolow Polskich y Biskupów Krakowskich. Teraz nowo zebrane y do druku podane.— Kraków: Druk. Franciszka Cezarego, 1647.— k.4, 88 s., 4°
3. Pruszcz Piotr Hyacynt: Kleynoty Stołecznego Miasta Krakowa abo Koscioły y co w nich iest widzenia godnego y zanego krotko opisane. Do tego przydany iest katalog Krolow Polskich y Biskupów Krakows-

kich. Powtore z pilnością przezyrzane y do druku podane.— Kraków: Druk. Franciszka Cezarego, 1650.— k.4, 97 s., (8), 4°

P R Z Y P I S Y

- ¹ (...) — Numer w nawiasie oznacza kolejną pozycję w bibliografii
- ² A. Grabowski, Historyczny opis miasta i okolic, Kraków 1822, (s. 5–6).
- ³ (W. Łuszczkiewicz), Ilustrowany przewodnik po Krakowie i okolicach, Kraków 1875, s. III–VII.
- ⁴ Przewodnik po Krakowie i okolicy wyd. przez Komitet Zjazdu Lekarzy i Przyrodników Polskich, Kraków 1891, s. III–V.
- ⁵ K. Estreicher, Kraków. Przewodnik dla zwiedzających miasto i jego okolice, Kraków 1931, s. VII–VIII.
- ⁶ J. Dobrzycki, dr I. Turowskiej... ulotka 2 s. W: I. Turowska, Wśród pamiątek Krakowa, Kraków 1936.
- ⁷ J. Nowak-Dłużewski, Okolicznościowa poezja polityczna, Kraków 1966, s. 7,

L I T E R A T U R A

1. Banach Jerzy, *Dawne widoki Krakowa*, Wyd. 2, Kraków 1983.
2. *Bibliografia Geografii Polskiej 1936–1944*, Warszawa 1959.
3. Bieniarzówna Janina, *Wiekowe tradycje miłośnictwa Krakowa*, Rocznik Krakowski T. XLV, 1974 s. 11–18.
4. Bieńkowski Wiesław, *Miastu swemu zawsze wierne. Towarzystwo Miłośników Historii i Zabytków Krakowa w l. 1897–1987*, Rocznik Krakowski T. LV, 1989 s. 5–15.
5. Bieńkowski Wiesław, *75 lat w służbie Krakowa*, Rocznik Krakowski T. XLV, 1974 s. 5–10.
6. Bochnak Adam, Pieradzka Krystyna, *Czterdziestolecie działalności Towarzystwa Miłośników Historii i Zabytków Krakowa 1897–1937*, Kraków 1937.
7. Broniewski Stanisław, *Spotkania z Krakowem*, Cracoviana seria II, Kraków 1975.
8. Dużyk Józef, *Kraków w dawnych felietonach*, Kraków Dawniej i Dziś nr 12, Kraków 1960.
9. *Dziewięćdziesiąt lat przewodnictwa turystyczno-krajoznawczego regionu krakowskiego 1875–1965*, Kraków 1965.
10. Estreicher Karol, *Bibliografia Polska XV–XIX w.*, Kraków 1870–1938
11. Estreicher Karol, Emanuela Murraya „Opisanie Krakowa” a literatura o Krakowie i plan kółtatajowski, Rocznik Krakowski T. XLVIII, 1977 s. 57–158.
12. Grodecki Roman, Lepsiy Kazimierz, Feldman Józef, *Kraków i ziemia krakowska*, Lwów 1934.
13. Jackowski Antoni, *Bibliografia turystyki polskiej 1800–1899*, Warszawa 1972.
14. Jagoda Zenon, *O literaturze i życiu literackim Wolnego Miasta Krakowa 1816–1846*, Kraków 1971.
15. Kremer Józef, *Listy z Krakowa*, Dzieła... T.14, Warszawa 1877.
16. Nowak-Dłużewski Juliusz, *Okolicznościowa poezja polityczna. czasy zygmuntoowskie*, Kraków 1966.
17. Kalinka Walerian, *Listy o Krakowie*, Poznań 1850.
18. Rożek Michał, *Mirabilia urbis Cracoviae*, Krzysztoforzy nr 13, Kraków 1986 s. 49–53.
19. *Sprawozdanie z działalności Polskiego Związku Turystycznego w Krakowie: za okres 1828–1932*, Kraków 1933.
za okres VI 1935–IX 1936, Kraków 1936.